

การธำรงวัฒนธรรมไทยที่มีรากฐานจากพระพุทธศาสนา

Preservation of Thai Culture Based on Buddhism

รศ.ดร.ประเวศ อินทองปาน

Assoc.Prof.Prawet Inthongpan

ภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวัฒนธรรมไทยในด้านต่างๆ ที่มีรากฐานมาจากพระพุทธศาสนา และการธำรงวัฒนธรรมไทย

พระพุทธศาสนาเป็นรากฐานของวัฒนธรรมไทยและอยู่คู่กับประเทศไทยมาไม่น้อยกว่า 2200 ปี โดยผ่านอาณาจักรไทยโบราณและปัจจุบัน จึงก่อให้เกิดและเป็นที่มาของวัฒนธรรมไทยด้านต่างๆ กล่าวคือ ด้านภาษาไทยได้รับภาษาบาลี สันสกฤต ดังภาษาที่ใช้กันอยู่ในปัจจุบัน ด้านวรรณกรรม เช่น ไตรภูมิพระร่วง พระมหาชนก และคัมภีร์พระพุทธศาสนาซึ่งเป็นแหล่งใหญ่ของบทประพันธ์และกวีนิพนธ์ ด้านประเพณี เช่น วันสงกรานต์ วันลอยกระทง ส่วนด้านพิธีกรรม เช่น การทำบุญตักบาตร พิธีทำบุญ วันสารทไทย การเทศนามหาชาติ เป็นต้น นอกจากนั้นแล้วยังมีวันสำคัญต่างๆ เช่น วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา วันเข้าพรรษา ออกพรรษา เป็นต้น ด้านศิลปกรรม เช่น การสร้างเจดีย์ พระปรางค์ และวัดวาอารามต่างๆ ภาพจิตรกรรมฝาผนังทั้งดงาม ละเลียดอ่อน ที่เขียนเรื่องราวในพระพุทธศาสนา และชาดกต่างๆ ด้านดนตรี ซึ่งวัดเป็นแหล่งกำเนิดและอนุรักษ์ศิลปะดนตรี ด้วยวัดเป็นศูนย์กลางชุมชน จึงเป็นแหล่งกำเนิดหรือปรากฏตัวของดนตรีในโอกาสงานต่างๆ ทั้งงานมงคลและอวมงคล แม้แต่เนื้อหาเพลงลูกทุ่งไทยในอดีตก็ได้รับอิทธิพลจากพระพุทธศาสนา รวมทั้งด้านความเชื่อ เรื่องวิญญาณ ไสยศาสตร์ โหราศาสตร์ ผี เทวดา เป็นต้น ทำให้วัฒนธรรมไทยมีความเป็นเอกลักษณ์และอัตลักษณ์ที่โดดเด่น เมื่อการเปิดประเทศสู่ประชาคมอาเซียนและประชาคมโลก จะธำรงวัฒนธรรมไทยดังกล่าวได้อย่างไร

คำสำคัญ : การธำรง, วัฒนธรรมไทย, รากฐาน, พระพุทธศาสนา

Abstract

This article aims to examine different aspects of Thai culture originated from Buddhism and maintenance of Thai culture.

Buddhism as a major basis of Thai culture has been firmly established on this soil for more than 2200 years since ancient kingdoms to until the present date; originating and being the source of Thai culture in many respects. For instance, present Thai language is substantially influenced by Pali and Sanskrit. Classic Thai literatures including Tri Phum Phra Ruang, Phramahachanok etc. can be traced back to Buddhist scriptures. Buddhism also involves important traditions and rituals such as Songkran Day, Loi Krathong Day, giving alms to a Buddhist monk, making merit on seasonal festival, giving sermon on the story of the last incarnation of the Buddha etc. In addition, number of public holidays are dedicated to Buddhist holy day such as Makha Puja Day, Visakha Puja Day, Asalha Puja Day, Buddhist Lent and End of Buddhist Lent etc. Arts are inspired by and in turn, serve religious purpose in many aspects e.g. construction of Jedi and Stupa as well as monasteries with wall painting depicting stories from Buddhism and the Lord Buddha. Monastery also plays significant role as a source and the forum for arts and music in the community especially when there is an auspicious ceremony or misfortune. Many popular Thai country songs are influenced by Buddhism. With well-blended belief in soul, superstition, astrology, spirits and angels etc., Thai culture has developed its uniqueness and outstanding identity. The key question is how to maintain Thai culture upon embracing the AEC and global community.

Keywords : Preservation, Thai culture, Major basis, Buddhism

บทนำ

วัฒนธรรม มีความหมายครอบคลุมถึงวิถีการดำเนินชีวิต ความคิด ความเชื่อ ค่านิยม จารีต ประเพณี พิธีกรรม และภูมิปัญญาที่กลุ่มชนและสังคมได้ร่วมสร้างสรรค์ สังคม ปู่ผิง สืบทอด เรียนรู้ ปรับปรุง และเปลี่ยนแปลงเพื่อให้เกิดความเจริญงอกงาม ทั้งด้านจิตใจและวัตถุ อย่างสันติสุขและยั่งยืน ส่วนที่สำคัญในทุกวัฒนธรรมคือศาสนา เพราะศาสนามีผลต่อความรู้สึกนึกคิด ประเพณี และเป็นแรงบันดาลใจให้มนุษย์ได้สร้างสรรค์วัฒนธรรมอื่นๆ อีกเป็นอันมาก ดังที่เสฐียรโกเศศ^๑ ได้กล่าวไว้ว่า “วัฒนธรรมที่เป็นส่วนสำคัญคือศาสนา เพราะวัฒนธรรมอื่นๆ มีประเพณี ศิลปะ วรรณคดี จรรยาและคติความเชื่ออื่นๆ แต่เดิมย่อมขึ้นอยู่กับศาสนาทั้งนั้น เช่น ประเพณีทำบุญ การสร้างสถานที่วัด รจนา รูปภาพ รูปหล่อ ก็อยู่ด้วยอารามทางศาสนา วรรณคดีแต่ก่อนเป็นเรื่องเกี่ยวกับศาสนาเป็นส่วนมาก แม้แต่นิทานก็เช่นเดียวกัน ความคิดเรื่องความประพฤติ เรื่องบาปบุญ คุณโทษ ก็สืบเนื่องมาจากศาสนา เป็นส่วนมาก เป็นเช่นนี้มาแต่เดิม ไม่ว่าจะเป็นชาติภาษาใด แม้ว่ารบกันก็ยังอ้างสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในศาสนาให้ช่วยคุ้มครองหรือเพื่อศาสนา ถึงทุกวันนี้ก็เป็นเช่นนั้น”

ตั้งแต่โบราณกาลชนชาติไทยนับถือผีสงฆ์ เทวดา ไสยศาสตร์ รวมถึงการนับถือศาสนาพราหมณ์ที่เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมประเพณีไทย เมื่อพระพุทธศาสนาได้เข้ามาเผยแพร่เข้าสู่ประเทศไทย คนไทยยังคงนับถือผีและศาสนาพราหมณ์รวมทั้งพระพุทธศาสนา เรียกได้ว่า ผี พราหมณ์ พุทธ อยู่ในสายเลือด ดังที่เสฐียรโกเศศ กล่าวว่า “ความเชื่อทั้งสามคตินี้ นับถือคละเคล้าปะปนกันไป จะถืออย่างไหนมากหรือน้อยกว่ากันก็สุดแล้วแต่ชาติชั้นและการศึกษาของคนในหมู่นั้น ซึ่งไม่เท่าเทียมกัน ใครจะถือหนักไปทางไหน ถ้าไม่เป็นสิ่งที่ทำให้ตนเองและผู้อื่นเดือดร้อนก็ยอมทำได้ตามศรัทธาของตน” กล่าวได้ว่า พระพุทธศาสนา และศาสนาพราหมณ์ในฐานะเป็นรากฐานของวัฒนธรรมไทย วิถีชีวิตของสังคมก่อให้เกิดวัฒนธรรมด้านต่างๆ อันเป็นบ่อเกิดของเอกภาพและความหลากหลาย กล่าวได้ว่า พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติไทยและเป็นรากฐานสำคัญของวัฒนธรรมไทยมาช้านานแล้ว จนหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาได้หล่อหลอมซึมซับลงในวิถีไทย กลายเป็นรากฐานวิถีชีวิตของคนไทยในทุกด้าน ทั้งด้านความเป็นอยู่ ภาษา ขนบธรรมเนียมประเพณี ศิลธรรม เป็นต้น ดังนั้น การศึกษาวัฒนธรรมไทยจึงเป็นสิ่งที่จำเป็นที่จะช่วยให้คนไทยรุ่นปัจจุบันเข้าใจความเป็นไทย สังคมไทยได้มากขึ้น เพื่อธำรงวัฒนธรรมไทยไว้อย่างยั่งยืนสืบไปดังที่บรรพบุรุษได้สืบทอดกันมา จึงขอเสนอวัฒนธรรมไทยด้านต่างๆ ดังนี้

^๑ เสฐียรโกเศศ, เรื่องวัฒนธรรม, (พระนคร : บรรณาคาร, ๒๕๑๕)

ด้านภาษาและวรรณกรรม

ด้านภาษา : ภาษา เป็นส่วนสำคัญของวัฒนธรรม เพราะภาษาเป็นเครื่องมือสื่อสารความหมายให้คนในชาติเข้าใจกัน ความรักเอื้ออาทรหรือความเกลียดชังก็ได้ ความงดงาม ความไพเราะที่สะท้อนถ่ายทอดทางภาษา ภาษาที่เข้มแข็งหรืออ่อนแอ ย่อมสะท้อนสังคมและวัฒนธรรมที่เข้มแข็งหรืออ่อนแอด้วยเช่นกัน ประเทศไทยมีภาษาของตนเองมาช้านานแล้ว ในสมัยกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี พ่อขุนรามคำแหงได้ทรงประดิษฐ์ขึ้นเมื่อ ปี พ.ศ. ๑๘๒๖ ทำให้กลายเป็นรากฐานสำคัญของภาษาไทยในปัจจุบัน ตัวอักษรของภาษาไทยได้รับอิทธิพลมาจากภาษาบาลี และสันสกฤต ภาษาที่ใช้กันในปัจจุบันในประเทศไทยมีแหล่งกำเนิดมาจากพระพุทธศาสนาเป็นส่วนใหญ่ ถ้าเป็นพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทได้นำภาษาบาลีเข้ามา ถ้าเป็นฝ่ายมหายานได้นำภาษาสันสกฤตเข้ามาใช้ เช่น คำที่ใช้เรียกชื่อต่างๆ ชื่อคน ชื่อเมือง ชื่อบ้าน ชื่อสถานที่ราชการ เป็นต้น เพื่อให้เกิดความหมายและเป็นสิริมงคลตามความเชื่อในคติของพระพุทธศาสนา

จารึกยุคแรกที่พบในพื้นที่ประเทศไทย ส่วนใหญ่เป็นจารึกของกัมพูชาและทวารวดี ซึ่งจารึกไว้บนแท่งศิลาและแผ่นโลหะ มีทั้งภาษาเขมร (อักษรขอม) ภาษาสันสกฤต (อักษรปัลลวะ) ภาษามอญ (อักษรมอญ) สำหรับภาษาบาลีมีทั้งอักษรขอม อักษรมอญ หรืออักษรปัลลวะ ส่วนจารึกของศรีวิชัยนั้นเป็นภาษามลายูโบราณ ภาษาชวา และภาษาสันสกฤต จารึกเก่าแก่ที่สุดที่พบหลักฐานในขณะนี้ คือ จารึกภาษาสันสกฤตด้วยอักษรปัลลวะในพุทธศตวรรษที่ ๑๒ พบที่จังหวัดจันทบุรี และจารึกของพระเจ้าจิตรเสนซึ่งมีอายุหลังจากนั้นไม่นานนัก ชาวไทยมีภาษาพูดของตนเองแต่หลักฐานการประดิษฐ์ตัวอักษร มีขึ้นในพุทธศตวรรษที่ ๑๙ คือ อักษรลายสือไทย โดยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช รัฐไทยในยุคแรกถือว่า ภาษาสันสกฤต บาลี และเขมรเป็นภาษาศักดิ์สิทธิ์ จึงนำมาใช้จารึก เรื่องราวเกี่ยวกับศาสนาและกษัตริย์ และนำคำเขมบบางคำมาเป็นคำราชาศัพท์ ภาษาสันสกฤตเข้ามาสู่สังคมของคนไทยพร้อมพุทธศาสนา มหายาน ตั้งแต่สมัยอาณาจักรน่านเจ้า ราว พ.ศ. ๖๐๐ ครั้น พ.ศ. ๑๗๘๒ คนไทยยึดสุโขทัยได้ และเกิดความเลื่อมใสในศาสนาพุทธฝ่ายหินยาน ซึ่งใช้ภาษาบาลี ดังนั้นภาษาบาลีจึงแพร่หลายเข้ามาในสังคม และขยายกว้างยิ่งกว่าภาษาสันสกฤต

อย่างไรก็ตาม คนไทยก็ยกย่องว่า ทั้งภาษาบาลี และภาษาสันสกฤตเป็นภาษาชั้นสูง มีความศักดิ์สิทธิ์ สมบูรณ์แบบและแสดงภูมิปัญญาอันสูงส่ง เพราะเป็นภาษาของพระพุทธศาสนา ดังนั้น ภาษาทั้งสองจึงได้มีอิทธิพลในภาษาไทยในเวลาต่อมาและจนถึงปัจจุบัน

ด้านวรรณกรรม : คนไทยนับถือพระพุทธศาสนา จึงรับเอาวรรณกรรมพระพุทธศาสนาเข้ามาเป็นจำนวนมาก จากคัมภีร์พระไตรปิฎก พระพุทธประวัติ ชาดกต่างๆ กล่าวคือ

คัมภีร์พระไตรปิฎก มี ๓ คัมภีร์ หรือ ๓ ปิฎก คือ ๑) วินัยปิฎก ว่าด้วยวินัยหรือศีลของภิกษุ ภิกษุณี ๒) สุตตันตปิฎก ว่าด้วยพระธรรมเทศนาต่างๆ ไป ๓) อภิธัมมปิฎก ว่าด้วยธรรมะล้วนๆ หรือธรรมะที่สำคัญ

คัมภีร์อรรถกถาต่างๆ เช่น เถภูมิกถาหรือไตรภูมิพระร่วงของพญาลิไท ในสมัยพุทธศตวรรษที่ ๒๐ ไตรภูมิวิดิฉัย พระพุทธประวัติและชาดกชาติสุดท้ายได้ก่อให้เกิดมหาชาติสำนวนไทย มหาชาติคำหลวง กาพย์มหาชาติ มหาเวสสันดรชาดกร่ายยาวในสมัยอยุธยา มหาเวสสันดรชาดก ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ทศชาติและทศชาดก ซึ่งเล่าเรื่อง ๑๐ ชาติสุดท้ายของพระพุทธเจ้า พระราชนิพนธ์พระมหาชกในรัชกาลปัจจุบันซึ่งเป็นการนำชาดกมาปรับให้มีสาระต่อชาวไทยในยุคปัจจุบัน

พระปฐมสมโพธิกถา เป็นการเล่าพระพุทธประวัติที่มีหลายสำนวน เช่น ฉบับล้านนา ฉบับอยุธยา และฉบับสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส นันทโศภนัทธสูตรคำหลวง ที่มาจากคัมภีร์ทมิฬนิกาย โดยมีเจ้าฟ้าธรรมธิเบศรได้ทรงนิพนธ์

กล่าวได้ว่าวรรณกรรมพระพุทธศาสนามีอิทธิพลมากต่อความเจริญงอกงามของวรรณกรรมไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งสมัยสุโขทัย อยุธยา และรัตนโกสินทร์ตอนต้น มีการเทศน์มหาชาติอยู่จนถึงปัจจุบัน พระราชนิพนธ์พระมหาชกของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช และอิทธิพลจากวรรณกรรมพระพุทธศาสนาก่อให้เกิดแรงบันดาลใจแก่งานจิตรกรรม เช่น ตามผนังโบสถ์ มักพบภาพจากไตรภูมิพระร่วงและภาพเล่าเรื่องทศชาติที่มีคุณค่าสูงทางศิลปะ^๒ หรือการสร้างวัดร่องขุน พ.ศ. ๒๕๔๐ โดยอาจารย์เฉลิมชัย โฆษิตพิพัฒน์ จิตรกรชั้นแนวหน้าของไทย ซึ่งได้รับแรงบันดาลใจด้านหนึ่งจากพระพุทธศาสนา ซึ่งธรรมะได้เปลี่ยนชีวิตของอาจารย์เฉลิมชัยจากจิตที่ร้อนกลายเป็นเย็น จึงขออุทิศตนให้แก่พระพุทธศาสนา ดังนั้นท่านจึงได้สร้างงานพุทธศิลป์ถวายเป็นงานศิลปะ คือพระอุโบสถที่ตกแต่งด้วยสีขาวเป็นพื้น ประดับด้วยกระจกแวววาววิจิตรงดงามแปลกตา บนปูนปั้นเป็นลายไทย โดยเฉพาะภาพพระพุทธรูปองค์หลังพระประธานซึ่งเป็นภาพที่ใหญ่งดงามมาก เหนืออุโบสถที่ประดับด้วยสัตว์ในเทพนิยาย เป็นรูปกิ้งก้างกิ้งกือเขียดงวงซุงา ดึงดงามแปลกตาน่าสนใจมาก สำหรับสีขาวของโบสถ์แทน

^๒ ศรีสุรางค์ พูลทรัพย์, “รามเกียรติ : ความสัมพันธ์ทางวรรณกรรมระหว่างไทยกับอินเดีย” วารสารอินเดียศึกษา. ๕ (๖) ๒๕๕๓ : หน้า ๒๐.

พระบิณฑุคุณของพระพุทธเจ้า กระจกขาวหมายถึง พระปัญญาคุณของพระพุทธเจ้าที่เปล่งประกายไปทั่วโลกมนุษย์และจักรวาล

กวีไทยได้แต่งวรรณกรรมซึ่งได้รับอิทธิพลจากพระพุทธศาสนา เช่น เรื่องพระมาลัย อันมาจาก มาเลยสูตร ที่แต่งโดยเจ้าฟ้าธรรมาธิเบศทรงนิพนธ์ เรียกว่าพระมาลัยคำหลวง ส่วนปัญญาสชาดก แต่งโดยพระภิกษุชาวเมืองเชียงใหม่^๗ ต่อมากวีได้นำปัญญาสชาดกมาแต่งเป็นวรรณกรรมร้อยกลอง เช่น เสือโคคำฉันท บทละครเรื่อง พระสุธน รถมเสน สังข์ทอง เป็นต้น หรือวรรณคดีเรื่องขุนช้าง ขุนแผน ดังที่ พระมหาสุรเดช สุรסקโก (อินทศักร์) กล่าวว่า

หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา คำสอนที่สอดแทรกอยู่ในเสภาเรื่องขุนช้าง ขุนแผนมีอยู่มากมาย แต่คำสอนที่สำคัญที่ส่วนใหญ่อยอมรับและนำไปปฏิบัติในวิถีชีวิตจริงก็คือเรื่องกรรมและไตรลักษณ์ โดยมีความเชื่อว่า การเวียนว่ายตายเกิดของมนุษย์และสัตว์ทั้งหลายในสังสารวัฏ เป็นไปด้วยอำนาจกรรม วิถีชีวิตของมนุษย์และสรรพสัตว์ในโลกนี้จะต้องดำเนินไปตามหลักไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ความไม่เที่ยงแท้แน่นอน ทุกขัง ความเป็นทุกข์และอนัตตา ความไม่ใช่ตัวตนที่ไม่สามารถจะบังคับได้ หลักดังกล่าวจะต้องเป็นไปอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต แม้ว่าจะมีคำสอนระดับสูงสุด คือ นิพพาน เป็นทางออกสุดท้าย ซึ่งมุ่งให้มนุษย์รู้จักพัฒนาตนจนเป็นอิสระ หลุดพ้นจากกิเลสตัณหา แต่เป็นสิ่งที่เป็นไปได้ยากสำหรับสามัญชน ดังนั้น ในวิถีชีวิตจริงแล้ว นิพพาน ในเสภา เรื่องขุนช้าง ขุนแผน เป็นเพียงหลักธรรมในอุดมคติที่มนุษย์ปรารถนาและหวังในภพชาติหน้าเท่านั้น หาใช่สิ่งที่ต้องการในชีวิตปัจจุบันแต่อย่างใดไม่^๘

นอกจากนั้นไทยส่วนหนึ่งได้รับอิทธิพลจากศาสนาพราหมณ์-ฮินดูที่มีคัมภีร์พระเวทและคัมภีร์อื่นๆ เช่น มหาภารตมหาภารตะ และรามายณะ ซึ่งเป็นทั้งวรรณกรรมและคัมภีร์ นอกนั้นมีตำราธรรมศาสตร์ ที่อ้างถึงมากที่สุดคือ มานวธรรมศาสตร์ คัมภีร์ปุราณะ ดังที่เปลื้อง ณ นคร กล่าวว่า คัมภีร์เหล่านี้มีอิทธิพลต่อวรรณกรรมไทยอย่างมาก เช่น นำรามายณะมาแต่งเป็นรามเกียรติ์ หรือใช้วรรณกรรมเหล่านี้เป็นแหล่งข้อมูลและแรงบันดาลใจ แม้ในสมัยใหม่ เช่น รัชกาลที่ ๖ แห่งรัตนโกสินทร์ พระองค์

^๗ เปลื้อง ณ นคร, **ประวัติวรรณคดีไทย สำหรับนักศึกษา**, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๓), หน้า ๔๗.

^๘ พระมหาสุรเดช สุรסקโก (อินทศักร์). **อิทธิพลของพระพุทธศาสนาที่มีต่อวรรณคดีไทย : ศึกษาเฉพาะกรณี เสภาเรื่องขุนช้าง ขุนแผน. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**, ๒๕๓๗.

ทรงรับอิทธิพลจากวรรณกรรมอินเดีย ได้แก่ พระนล ศกุนตลา สาวตรี ฯลฯ หรือเรื่อง ธรรมาธรรมะ สงเคราะห์ซึ่งทรงนิพนธ์ตามเค้าโครงเรื่องในธรรมชาติเอกาทศนิบาต มงคลสูตรคำฉันท์ซึ่งเป็นวรรณกรรมทางพุทธศาสนา มีทนะพาธาหรือตำนานแห่งดอกกุหลาบ เป็นบทละครพูดคำฉันท์ ทรงพระนิพนธ์ตามรูปแบบนาฏวรรณคดีสันสกฤต ใช้ฉากอินเดียโบราณ บทละครเบิกโรงแบบดึกดำบรรพ์ ๔ เรื่อง คือ มหาพาลี ฤาษีเสียงลูก พระนรสิงหาวตาร และพระคเณศเสียวา เป็นบทนิพนธ์คำร้องและคำพากย์ตามต้นฉบับรามายณะของวาลมิกี สำหรับเล่นโขนมีหลายชุด เช่น ชุดสีดาหาย ชุดพิเภกถูกขับ ชุดนาคบาศ นอกจากนี้ รัชกาลที่ ๖ ยังทรงนิพนธ์พระนลคำหลวง ซึ่งนำเนื้อเรื่องมาจากเรื่องย่อ (อุปาขยาน) ในมหาภารตะ ลิลิตนารายณ์สิบปาง ซึ่งนำเนื้อเรื่องจากคัมภีร์ปุราณะ^๕ และสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงกระตุ้นให้มีการผลิตหนังสือวรรณคดีทางพระพุทธศาสนาที่โดดเด่นที่สุด ได้แก่ มหาชาติคำหลวง ฉบับสมบูรณ์ หนังสือโอวาทานุสาสนี หนังสือรวบรวมสวดมนต์ภาษาบาลี พร้อมทั้งคำแปลเป็นไทย เพื่อให้คนไทยใช้สวดมนต์ในโอกาสต่างๆ ด้วย และพระองค์ได้ทรงสร้างประเพณีให้ชนชั้นระดับเจ้านายและข้าราชการได้สวดมนต์เป็นกิจวัตร ทำนองเดียวกับพระสงฆ์สวดในวัดวาอารามต่างๆ ทำให้การสวดมนต์แพร่หลายไปยังประชาชนทั่วไปด้วย แม้การสวดมนต์ข้ามปีในช่วงส่งท้ายปีเก่าต้อนรับปีใหม่ในปัจจุบัน ก็ได้รับแนวคิดนี้เช่นกัน

เมื่อมองในแง่ของวรรณคดีไทยก็คือ วรรณคดีนั้นสามารถใช้เป็นภาษาสื่อสาร เป็นสื่อที่จะถ่ายทอดความรู้สึกนึกคิด และอุดมการณ์ทางสังคมจากยุคหนึ่งไปสู่อีกยุคหนึ่งได้ ทำให้เกิดการสืบทอดผลงานทางวรรณกรรมที่มนุษย์สร้างสรรค์ขึ้นมา ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า วรรณคดีไทย เป็นบันทึกเรื่องราวในอดีตที่สะท้อนให้เห็นภาพจน์เกี่ยวกับวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ภาษา การเมือง ด้านจิตใจ ศิลปะ ประเพณี พิธีกรรม หรือวิถีชีวิตของคนไทยสมัยก่อน จนกระทั่งเป็นมรดกตกทอดมาจนถึงปัจจุบัน ทั้งเป็นเครื่องชี้นำทิศทางสำคัญของสังคมไทยในอนาคตอีกด้วย และการที่วรรณกรรมไทยได้รับอิทธิพลจากศาสนา พราหมณ์-ฮินดูและพระพุทธศาสนา ทำให้ชาวไทยและอินเดียมีความใกล้ชิดกันทางวัฒนธรรมและมีความเข้าใจซึ่งกันและกัน

^๕ ศรีสุรางค์ พูลทรัพย์, “รามเกียรติ์ : ความสัมพันธ์ทางวรรณกรรมระหว่างไทยกับอินเดีย” วารสารอินเดียศึกษา. ๕ (๖) ๒๕๕๓ : หน้า ๒๔.

ด้านคติความเชื่อ

ความเชื่อดั้งเดิมของชาวไทย คือ เชื่อในเรื่องผีสงฆ์ ธรรมชาติ ไสยศาสตร์ ต่อมากลุ่มผู้ปกครองได้นำศาสนาฮินดูและพระพุทธศาสนาจากอินเดียที่เข้ามาเผยแพร่เพื่อประโยชน์ในการปรับปรุงสังคม โดยรับถ่ายทอดผ่านรัฐที่เจริญมาก่อน ลัทธิศาสนาและความเชื่อเหล่านี้เป็นรากฐานแห่งการสร้างสรรค์ผลงานที่เป็นรูปธรรม เช่น ประเพณี พิธีกรรม วรรณกรรม ศิลปกรรม เริ่มต้นตั้งแต่อาณาจักรสุพรรณภูมิ ในช่วงก่อน พ.ศ. ๓๐๐ ยุคมหายาน เมื่อประมาณ พ.ศ. ๑๓๐๐ สมัยอาณาจักรศรีวิชัยเรืองอำนาจ ยุคเถรวาทแบบพุกาม เมื่อประมาณ พ.ศ. ๑๖๐๐ ที่เจริญรุ่งเรืองขึ้นทางตอนเหนือของไทย ลัทธิศาสนาที่ไทยรับถ่ายทอดจากเขมร ได้แก่ การบูชาศิวลึงค์ พระวิษณุ ในศาสนาฮินดู รวมทั้งการบูชาพญานาค สำหรับอิทธิพลจากทวารวดี คือ การนับถือพระพุทธศาสนาทั้งมหายานและเถรวาท จึงมีรูปเคารพทั้งพระพุทธรูป พระโพธิสัตว์ รอยพระพุทธรูป ซึ่งพระมหาสุรเดช สุรסקโก (อินทศักดิ์) กล่าวว่า

ในเรื่องความเชื่อของคนในสังคมไทยส่วนใหญ่ จะได้รับอิทธิพลจากหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ก็ตาม แต่อีกส่วนหนึ่ง ไม่อาจจะหลีกเลี่ยงความเชื่อทางเรื่องผีสงฆ์ เทวดา และภูติผีปีศาจ ซึ่งเป็นความเชื่อดั้งเดิมของคนไทยโบราณ โดยมีมาตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน แม้ว่าโดยสรุป ก็จะเป็นความเชื่อในลักษณะผสมผสานระหว่างความเชื่อทางศาสนากับความเชื่อทางไสยศาสตร์ ทั้งในวิถีชีวิตจริง ก็ไม่อาจแยกออกจากกันได้ ความเชื่อลักษณะนี้จะปรากฏเด่นชัดในการประกอบพิธีกรรม เพราะพิธีกรรมต่าง ๆ จะเข้าไปเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนไทยตั้งแต่เกิดจนตาย ทั้งยังได้รับความเชื่อถือจากคนทุกชั้น ตั้งแต่พระเจ้าแผ่นดินลงมาถึงสามัญชนอีกด้วย เช่น พระราชพิธีบรมราชาภิเษก พระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ และประเพณีการแต่งงาน

จากหลักฐานศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช พระองค์ทรงนำพระพุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์จากเมืองนครศรีธรรมราช มายังอาณาจักรสุโขทัย ซึ่งอิทธิพลศาสนาพราหมณ์อันเป็นศาสนาที่ชาวขอมบูชา นับถือพร้อมกับศาสนาพุทธฝ่ายมหายานก็ได้ลดลง แต่การเช่นสรวงสังเวทเทพพระเจ้าก็ยังคงมีอยู่ในศาสนาพราหมณ์ ซึ่งจะเห็นได้จากข้อความในศิลาจารึกหลักที่หนึ่งว่า

... มีพระขงขี้ เทพดาในเขอันนั้น เป็นใหญ่กว่าทุกผีในเมืองนี้ ขุนผู้ใดผู้ถือเมืองสุโขทัยนี้แล้ว ไหว้ดี พลีถูก เมืองนี้เที่ยง เมืองนี้ดี ผีไหว้ดี พลีถูก ผีในเขอันนั้น บ่คุ้ม บ่เกรง เมืองนี้หาย...

คำว่า “ขพุง” เป็นคำเรียกเทพ เป็นภาษาเขมรโบราณสมัยก่อนเมืองพระนคร พระขพุงในศิลาจารึก หมายถึงพระศิวะหรือพระอิศวร ที่สถิตอยู่บนภูเขา ตามเทพนิยายอินเดีย อันที่จริงพระศิวะก็คือภูตผีที่สิงอยู่ตามภูเขานั้นเอง^๖ จะเห็นได้ว่าชาวเมืองสุโขทัยก็มีความเชื่อเรื่อง ผี หรือวิญญาณ และไสยศาสตร์อยู่ก่อนแล้วที่พระพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์เข้าไป และพระพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ก็ได้มีบทบาทสำคัญต่อประเทศไทย มาสู่อาณาจักรอยุธยาและรัตนโกสินทร์ในปัจจุบัน

ความเชื่อทางศาสนาก่อให้เกิดหลักจริยธรรมของคนไทย ในด้านความเชื่อของคนไทย ก็ไม่ได้แตกต่างจากชนชาติอื่นๆ คือมีความเชื่อถือในเรื่องไสยศาสตร์ ผีसाงเทวดา เชื่อในสิ่งที่มองไม่เห็นและมีฤทธิ์อำนาจที่จะบันดาลร้าย-ดี ให้แก่มนุษย์ได้ การที่คนไทยมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติ คนไทยจึงมีความเชื่อในสรรพสิ่งอันเป็นวิสัยของมนุษย์ที่ต้องการดำรงอยู่ด้วยความรู้สึกสมดุลกกับธรรมชาติ และเป็นการสร้างกุศโลบายให้มีความรักและความหวงแหนสิ่งที่ให้คุณประโยชน์ในการดำรงชีวิต ความเชื่อของคนไทยแต่เดิมคือ “ผี” อันได้แก่ ผีบรรพบุรุษ ผีฟ้า (แถน-เทวดา) ผีนา (แม่ขวัญข้าว-แม่โพสพ) ผีดิน (แม่ธรณี) ผีน้ำ (แม่คงคา) และผีอื่นๆ อีกมากมาย ทั้งนี้เพราะคนไทยในสมัยก่อนถือว่าตัวเองเป็นส่วนหนึ่งในธรรมชาติ ซึ่งสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในธรรมชาติสามารถที่จะดลบันดาลให้ทั้งความอุดมสมบูรณ์และความวิบัติภัยอันตรายทั้งปวง การไม่ทำลายและทำร้ายธรรมชาติทำให้สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข

พระพุทธศาสนาเข้ามาในสังคมไทยก่อนสมัยสุโขทัยแล้ว คติความเชื่อของคนไทยนั้นมีมายาวนานนับพันปีแล้ว ซึ่งได้รับอิทธิพลจากพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทและมหายาน ร่วมกับแนวคิดในลัทธิบูชาบรรพบุรุษ ลัทธิวิญญาณนิยม ที่เชื่อในเรื่องผีสางเทวดา สิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ ในธรรมชาติ รวมทั้งแนวคิดความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ประวัติศาสตร์พูดถึงความเชื่อพิธีกรรม และการปฏิบัติศาสนาที่ผสมผสานระหว่างพุทธศาสนา ความเชื่อแบบพราหมณ์และความเชื่อเรื่องผี ซึ่งจะสังเกตจากความเชื่อและพิธีกรรมต่างๆ ที่ยังมีอยู่มากโดยเฉพาะในชนบท เช่น เรื่องขวัญ เทวดา ความเชื่อเรื่องผี

“ขวัญ” เป็นความเชื่อที่มาจากพราหมณ์ ซึ่งเป็นความเชื่อเกี่ยวกับชีวิต มีพิธีบายศรีสู่ขวัญเพื่อให้คนมีสุขภาพดี มีความสัมพันธ์กันแน่นแฟ้น เมื่อพูดถึงวิญญาณก็มักคิดถึงคนที่ตายไปยังมีวิญญาณเหลืออยู่ในขณะที่ในทางพุทธศาสนาคำว่าวิญญาณเป็นเพียงการรับรู้

^๖ จิตรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา, “อิทธิพลของศาสนาพราหมณ์ในประเทศไทย จากหลักฐานทางจารึกและวรรณคดีไทยบางส่วน” วารสารอินเดียศึกษา, ๒๕๔๗ : หน้า ๔๐.

“เทวดา” เป็นสิ่งที่อยู่บนสวรรค์และอาศัยอยู่ในธรรมชาติ เช่น ต้นไม้ ป่าเขา ถ้าเป็นผี คนก็คิดถึงวิญญาณที่ไม่ดี หรือคนตายที่ยังไม่ได้ไปสุคติไปเกิด ยังเร่ร่อนอยู่ ผีมีอิทธิพลต่อชีวิตมนุษย์ คนเจ็บไข้ได้ป่วยอาจจะถูกผีทำ ต้องการไล่ผีหรือมีพิธีเพื่อให้ผีพอใจ มีการถวายหมูเห็ดเป็ดไก่เป็นเครื่องบูชา ผีมีอยู่ทั่วไป ทั้งผีดีและผีร้าย ผีปู่ย่า ผีปู่ตา ผีบ้าน ผีเรือน ผีไร่ ผีนา ผีป่า และผีร้ายอื่นๆ ตามวัฒนธรรมของแต่ละแห่ง

ความเชื่อที่ผสมผสานอยู่ด้วยกันทั้งพุทธพราหมณ์ และผี มีความกลมกลืนในวิถีชีวิตของชาวบ้าน ไม่มีความขัดแย้งกัน เป็นการเสริมซึ่งกันและกันมากกว่า มีการจัดความสำคัญและหน้าที่ของคนในการปฏิบัติ มีหมอขวัญทำ พิธีทางพราหมณ์ มีหมอธรรม หมอส่อง หมอลำ ผีฟ้าทำพิธีทางผี มีพระสงฆ์ทำพิธีกรรมทางพุทธศาสนา งานบุญประเพณีต่างๆ แสดงให้เห็นการผสมผสานระหว่างความเชื่อทั้งสาม เช่น งานบุญบั้งไฟทางภาคอีสาน เป็นพิธีกรรมขอฝนจากแถน ซึ่งเชื่อว่าเป็นผู้สร้างโลก และสามารถดลบันดาลให้เกิดฝนได้ พิธีกรรมนี้เริ่มจากวัด มีการนำบั้งไฟไปไว้ที่วัด มีพิธีซึ่งพระสงฆ์พราหมณ์ และชาวบ้านทำร่วมกัน ซึ่งโดยปกติแล้ว พระสงฆ์จะไม่ร่วมพิธีกรรมเกี่ยวกับผี แต่มีหลายหมู่บ้านที่มีเรือนผีและศาลพระภูมิในบริเวณวัด แต่อยู่นอกอุโบสถ ซึ่งถือว่าเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์สูงสุดทางพุทธศาสนา

โดยปกติแล้ว ความเชื่อทั้งสามรูปแบบจะมีหน้าที่แตกต่างกันไป ชาวบ้านไปทำบุญที่วัดไปฟังเทศน์ ฟังธรรม และร่วมพิธีกรรมทางศาสนาแต่เมื่อทำพิธีสู่ขวัญก็ไปหาพราหมณ์ ถ้าหากเจ็บไข้ได้ป่วยก็หาหมอธรรม หมอส่อง หมอลำผีฟ้าซึ่งทำหน้าที่สัมพันธ์กับผี

จะเห็นได้ว่าคนไทย นอกจากจะกราบไหว้บูชาพระพุทธรูปแล้ว ยังกราบไหว้บูชาศาลพระภูมิ และผีบางเทวดา ดังนั้น วัฒนธรรมไทยนอกจากจะมีลักษณะเป็นสากลเหมือนกับวัฒนธรรมของกลุ่มชนอื่นๆ แล้ว ยังมีลักษณะเฉพาะที่แสดงเอกลักษณ์แห่งความเป็นไทย แสดงลักษณะเฉพาะของกลุ่มตนหลายประการ อาทิ เป็นวัฒนธรรมที่มีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาอย่างแน่นแฟ้น อีกทั้งยังเกี่ยวข้องกับสถาบันพระมหากษัตริย์อันเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวไทยทั้งปวง นอกจากนี้ ยังมีลักษณะที่ผสมผสานความเชื่อดั้งเดิมเข้ากับศาสนาพุทธและพราหมณ์ได้อย่างแนบสนิท เป็นวัฒนธรรมที่มีความกลมกลืนกับธรรมชาติ ชื่นชมธรรมชาติมากกว่าจะเอาชนะธรรมชาติ ดังเช่นกวีโบราณที่รจนาไว้ในวรรณคดีหลายๆ ฉบับ

ด้านศิลปกรรม และสถาปัตยกรรมไทย

ศิลปกรรมมิใช่เพียงความสวยงาม ความไพเราะ ความรื่นรมย์เท่านั้น ศิลปกรรมทางพระพุทธศาสนามีคุณค่าช่วยขับเคลื่อนความงามในสังคม มีพลังจินตนาการ พลังความคิดสร้างสรรค์ ก่อให้เกิดการจัดระบบระเบียบในชีวิต ความประณีตบรรจงและความสุขสันต์ด้วยเช่นกัน

ชาวไทยซึ่งย้ายถิ่นฐานมาในภายหลังได้นำประเพณีจีนบางอย่างเข้ามาด้วย แต่ก็ถูกกลืนไปด้วยประเพณีเขมรและมอญ โดยสิ่งเดียวที่บ่งชี้ได้ว่าพวกเขาเคยรับศิลปกรรมจากจีนมาก่อนคือรูปแบบของวัด โดยเฉพาะหลังคาแบบเรียว วัฒนธรรมด้านวัตถุทางพระพุทธศาสนาได้แก่ ศิลปกรรมสาขาต่างๆ ที่ถูกสร้างขึ้นเป็นเอกลักษณ์ของคนไทย ที่เป็นผลงานสร้างสรรค์ของมนุษย์ด้วยสติปัญญาซึ่งถ่ายทอดให้ทราบถึงความรู้สึกนึกคิด ความเชื่อ ความศรัทธา และจินตนาการที่เป็นรูปธรรมอันละเอียด มี ๔ ประเภทด้วยกัน ได้แก่ สถาปัตยกรรม ในรูปของวัดวาอาราม และปูชนียสถาน ประติมากรรม ในรูปของการปั้น การหล่อ การแกะสลักพระพุทธรูป จิตรกรรม ในรูปของการเขียนภาพ เช่น ภาพฝาผนังพระอุโบสถ ฯลฯ

ศิลปกรรม คือ งานสร้างสรรค์ที่มนุษย์ได้จัดสร้างหรือประดิษฐ์ขึ้น ที่มีอิทธิพลมาจากพระพุทธศาสนา ได้แก่ งานจิตรกรรม ได้แก่ การเขียนภาพ ลวดลายไทย งานปฏิมกรรม ได้แก่ การปั้น การหล่อ และการสลักรูป งานวรรณกรรม ได้แก่ การประพันธ์ร้อยแก้ว ร้อยกรอง สถาปัตยกรรม การออกแบบ การก่อสร้าง และนาฏศิลป์ ดุริยางศิลป์ ได้แก่ การขับร้อง ฟ้อนรำ เป็นต้น ซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น

อย่างไรก็ตาม ด้านศิลปกรรม พุทธสถานตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบัน มีการก่อสร้างขึ้นมาด้วยจิตศรัทธาต่อพระพุทธศาสนาของพุทธศาสนิกชน จึงก่อให้เกิดความประณีต งดงาม แสดงถึงความเป็นศิลปะอย่างสูงส่ง และแสดงถึงความรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาในแต่ละยุคสมัย การก่อสร้างพุทธสถานเหล่านั้นนอกจากจะทูลเกล้าถวายและกำลังทรัพย์แล้ว ยังทูลเกล้าถวายที่ดั่งงาม เคารพเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาด้วย เป็นการทำบุญกุศล และเป็นสถานที่ปฏิบัติศาสนกิจของพระภิกษุ และพุทธศาสนิกชน เป็นสถานที่สืบทอดพระพุทธศาสนาให้ยั่งยืนถาวรและเพื่อเชิดชูความรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนา ดังนั้นวัดจึงเป็นแหล่งรวมศิลปกรรมแขนงต่าง ๆ ทั้งในการวิจิตรศิลป์ สถาปัตยกรรม ประติมากรรม เป็นต้น

ด้านสถาปัตยกรรม ส่วนใหญ่เป็นศาสนสถานทั้งของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และพุทธศาสนา เช่น พระปรางค์ ของขอมอยู่บนพื้นฐานความเชื่อในศาสนาฮินดู ความเชื่อเรื่องจักรวาลในศาสนาพุทธและ

พราหมณ์-ฮินดูมีความคล้ายคลึงกันมาก รูปแบบลักษณะและแผนผังของปราสาทซึ่งเดิมเคยใช้ประดิษฐานเทวรูปหรือศิวลึงค์ในศาสนาฮินดู เมื่อมาเป็นศาสนสถานของศาสนาพุทธแล้วก็เปลี่ยนมาใช้ประดิษฐานพระพุทธรูปหรือพระบรมสารีริกธาตุแทน เช่น **พระปราสาทสามยอด ลพบุรี** และต่อมาจึงได้พัฒนามาเป็นพระประธานของวัดในสถาปัตยกรรมไทย การสร้างพระปราสาทนั้นเป็นการดัดแปลงมาจากศิลปะขอม หรือเลียนแบบมาจากพระปราสาทโบราณที่มีอยู่แล้วในประเทศไทย ได้มีการเลียนแบบลายของขอมมาใช้ประดับพระปราสาท ก่อนที่จะพัฒนารูปแบบจนกลายเป็นสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยา และสมัยรัตนโกสินทร์ในที่สุด พบมากในบริเวณลุ่มแม่น้ำมูล-ชี ลงมาถึงลุ่มน้ำเจ้าพระยา-ป่าสัก สร้างด้วยศิลา ศิลาแลงและอิฐลักษณะเป็นอาคารทรงสูงเรียว คล้ายฝักข้าวโพด

เจดีย์ สถาปัตยกรรมโอคว่าของอินเดียและลังกาได้รับความนิยมในหมู่รัฐที่นับถือพระพุทธศาสนา ในแต่ละท้องถิ่นจะมีลักษณะเฉพาะตัวต่างกันไป เช่น สมัยทวารวดีนิยมสร้างทรงโอคว่ำบนฐานสี่เหลี่ยมสูงชันเป็นชั้นๆ ย่อมุมทั้ง ๔ หรือเป็นฐาน ๘ เหลี่ยม ประดับเจดีย์บริวารที่มุม เช่น **พระปฐมเจดีย์** ในสมัยศรีวิชัยนิยมสร้างเจดีย์ทรงกลมขนาดเล็กไว้บนฐานสี่เหลี่ยมสูงชันหลายชั้น มีเจดีย์บริวารประดับทั้ง ๔ มุม ส่วนเมืองนครศรีธรรมราชนิยมสร้างเจดีย์ทรงระฆังบนฐานที่ไม่สูงนัก สำหรับรัฐในบริเวณ ๒ ฝั่งแม่น้ำโขงนิยมสร้างสถูปทรงบัวเหลี่ยม รูปทรงสถูปทั้งหมดนี้ได้กลายเป็นแบบอย่างของการสร้างเจดีย์ของประเทศไทย โดยทั่วไปจะนิยมสร้างเป็นเจดีย์ทรงกลมขนาดใหญ่แต่ดัดแปลงให้ รูปทรงสถูปทั้งหมดนี้ได้กลายเป็นแบบอย่างของการสร้างเจดีย์ของไทย โดยทั่วไปจะนิยมสร้างเป็นเจดีย์ทรงกลมขนาดใหญ่แต่ดัดแปลงให้สูงเพียวเป็นลักษณะเฉพาะของไทย ส่วนทางล้านนาได้รับอิทธิพลของเจดีย์ทรงมอญผ่านทางพม่า

สรุปได้ว่า ดินแดนไทยได้รับอิทธิพลมาจากศิลปะขอม และนำมาผสมผสานเข้ากับศิลปะท้องถิ่นของตัวเอง โดยเฉพาะสถาปัตยกรรม ซึ่งส่วนใหญ่แล้วจะเป็นสถาปัตยกรรมที่อยู่ภายในวัด และสถาปัตยกรรมไทยนั้นเรายังจะมีลักษณะอันเป็นเอกลักษณ์สำคัญ ๓ ประการ คือ **ความสงบนิ่ง ความเบา และการลอยตัว** ความมุ่งหมายของพุทธศาสนานั้นอยู่ที่การสั่งสอน ให้คนละจากกิเลสทั้งมวล และค้นหาวิธีปฏิบัติตนตามแนวทางที่พระพุทธองค์ทรงแนะนำให้เข้าถึงความหลุดพ้นทุกข์ วิธีการสั่งสอนอบรมของพุทธศาสนานั้นได้แบ่งชั้นการสอนตาม ความเหมาะสมของอุปนิสัยและกิเลสของแต่ละบุคคล เป็นการสั่งสอนทั้งระดับที่เป็นโลกียะและระดับที่เป็นโลกุตระ

ด้านประเพณี

ประเพณีหรือพิธีกรรมต่างๆ คือแบบแผนที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาเป็นเวลาช้านานตลอดอาณาจักรไทยแต่ละสมัย เช่น การเกิด การบวชนาค การแต่งงาน การตาย หรือวันสำคัญต่างๆ เช่น วันสารทวันตรุษ วันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา เป็นต้น สมัยสุโขทัย พิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาจัดเป็นประจำ ดังที่สุภาพรรณ ฦ บางช้าง ได้รวบรวมไว้ ๖ อย่าง เท่าที่หลักฐานปรากฏ กล่าวคือ ๑) พิธีสัมพัจฉรฉินท์หรือพิธีตรุษสิ้นปี จัดขึ้นในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๔ โดยจะทรงอาราธนานิมนต์พระสงฆ์ให้สวดพระปริตรติดต่อกันตลอดสามวัน สามคืน ๒) พิธีวิสาขบูชา ถึงกำหนดการพระราชพิธีนี้ พระมหากษัตริย์จะเสด็จไปนมัสการพระพุทธชินศรี พระพุทธชินราช และพระโลกนาถ ๓) พิธีเข้าพรรษา-ออกพรรษา ๔) พิธีกรานกฐิน ๕) พิธีกวนข้าวทิพย์ ๖) พิธีจองเปรียง^๗ จะเห็นได้ชัดเจนว่า ประเพณีทางพระพุทธศาสนาได้รับการบำรุงเป็นกิจกรรมส่วนหนึ่งในนโยบายรัฐของพระเจ้าแผ่นดินในสมัยนั้นอย่างแยกไม่ออก แสดงให้เห็นถึงว่ารัฐไทยกับพระพุทธศาสนาได้อยู่ด้วยกันอย่างกลมกลืน

ส่วนในช่วงสมัยอยุธยา พระพุทธศาสนาได้ปะปนกับพิธีกรรมทางศาสนาพราหมณ์-ฮินดูมากขึ้นกว่าเดิม เมื่อพระเจ้าอู่ทอง ซึ่งเป็นปฐมกษัตริย์ได้ทรงประกอบพิธีบรมราชาภิเษก พระองค์ได้ให้ความสนใจต่อศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ซึ่งรับมาแต่ขอมเป็นอันมาก ในการประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษกนั้น พระองค์ได้เชิญพราหมณ์แท้ๆ มาจากกรุงพาราณสี ประเทศอินเดีย เพื่อให้สอดคล้องกับแนวคิดของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูว่า ผู้จะประกอบพิธีกรรมพราหมณ์นั้นจะต้องเป็นพราหมณ์แท้บริสุทธิ์โดยอุกโตสุชาติ ดังข้อความปรากฏในคำให้การชาวกรุงเก่าว่า^๘

สมเด็จพระเจ้าอู่ทอง ผู้ครองกรุงศรีอยุธยาเป็นพระเจ้าแผ่นดินใหญ่ในสยามประเทศ มีกรมมัจฉัตรจามนญ์ผูกพันในสันตฐมิตราภาพต่อกรุงพาราณสีราชธานี ขอเจริญทางพระราชไมตรี มายังพระเจ้ากรุงพาราณสีผู้ดำรงอยู่ในทศพิธราชธรรมอันมหาประเสริฐ ด้วยบัดนี้ กรุงศรีอยุธยา ผู้เป็นมิตรของพระองค์ ประสงค์ใคร่ได้พราหมณ์ผู้รู้ราชพิธี ๘ คน อันเปนพงษ์พราหมณ์แท้แต่อุกโตสุชาติมากระทำการราชพิธี

^๗ สุภาพรรณ ฦ บางช้าง, “พุทธศาสนาในสมัยสุโขทัย”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาตะวันออก (บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๘), หน้า ๑๓๖.

^๘ พระโยธาทรรณนิเทศ, พันตรีหลวง. คำให้การชาวกรุงเก่า : คำให้การขุนหลวงหาวัดและพระราชพงศาวดารกรุงเก่า, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๔๖), หน้า ๕๓.

ราชาภิเษกให้เป็นศิริสวัสดิพิพัฒนามงคล และเป็นแบบอย่างราชประเพณีไว้ในสยามประเทศสืบไป
 ภายหน้าสิ้นกาลช้านาน

ปฐมกษัตริย์ของกรุงศรีอยุธยาให้ความสำคัญแก่พิธีพราหมณ์มากเช่นนี้ และพระมหากษัตริย์
 พระองค์อื่นๆ ในสมัยต่อมา ก็ทรงให้ความสำคัญด้วย เพราะเมื่อปฐมกษัตริย์ทรงริเริ่มนำพิธีพราหมณ์
 เข้ามาในราชสำนัก ก็แปลว่าพิธีกรรมพราหมณ์ต่างๆ ของพราหมณ์ได้เข้ามาสู่ราชสำนักมากด้วย^๙
 ในที่สุดได้กลายเป็นราชประเพณี ถึงสมัยพระนารายณ์ ซึ่งตามประวัติศาสตร์ พระองค์ก็ทรงเป็น
 พุทธมามกะ แต่ก็ยังไม่ทอดทิ้งคติพราหมณ์

อนึ่ง สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกได้ทรงตั้งวันวิสาขบูชา
 หลังจากที่ได้เลิกปฏิบัติมาระยะหนึ่ง การเฉลิมฉลองวันวิสาขบูชาเคยมีมาแล้วตั้งแต่สมัยสุโขทัย หากแต่
 เกิดสะดุดไปหลังเสียกรุงศรีอยุธยา พระองค์ได้ริเริ่มอีกครั้งหนึ่ง ทำให้ประเพณีนี้มีมาสืบเนื่องจนถึงทุก
 วันนี้

กล่าวโดยสรุป พระพุทธศาสนา เป็นศาสนาที่อยู่คู่สังคมไทยมาทุกยุคทุกสมัยและควรส่งเสริม
 ทำนุบำรุงให้เจริญรุ่งเรืองสืบไป ดังจะขอเชิญพระราชดำรัสขององค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
 พระราชทานแก่ประชาชนในการเสด็จออกผนวช เมื่อวันที่ ๑๘ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๔๙ ดังนี้

“อันพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติของเรานี้ ตามความที่ได้อบรมมาก็ดี ตามความศรัทธา
 เชื่อถือก็ดี เห็นเป็นศาสนาที่ดีศาสนาหนึ่ง มีคำสั่งสอนให้คนประพฤติตนเป็นคนดี ทั้งเพียบพร้อมด้วย
 บรรดาสัจธรรมอันชอบด้วยเหตุผลน่าเลื่อมใสยิ่ง”

อย่างไรก็ตาม คนไทยก็มีจิตใจกว้างในการยอมรับความเชื่อหรือการปฏิบัติของศาสนาทุกศาสนา
 ทั้งยังอยู่ร่วมกันได้ด้วยความปลอดภัย ความเป็นศาสนาที่ไม่ใช่ความรุนแรง รักสงบและยึดทางสายกลาง
 ทำให้พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่รวมคนไทยเข้าด้วยกันได้ดี แม้ว่าต่างชาติ ต่างศาสนา กัน ยิ่งกว่านั้น
 พระมหากษัตริย์ของไทยยังทรงเป็นองค์ศาสนูปถัมภก คืออุปถัมภ์ศาสนาทั้งหลายไม่เฉพาะแต่พระพุทธ-
 ศาสนา ซึ่งแสดงให้เห็นว่าลักษณะที่เป็นมิตรของพระพุทธศาสนานั้น เข้าไปเป็นส่วนหนึ่งในลักษณะของ
 สถาบันพระมหากษัตริย์อันเป็นสถาบันหลักอีกด้วย

^๙ ประมวลวิทย์, ในราชสำนักพระนารายณ์, (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๐๕), หน้า ๑๐๐-๑๐๑.

การดำรงวัฒนธรรมไทย

การดำรงอนุรักษ์วัฒนธรรมไทยให้ดำรงอยู่สืบไปจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกคนและความร่วมมือผ่านองค์กรหรือการจัดระบบองค์กร ซึ่งมีหลายวิธีการด้วยกัน ดังเช่น

๑. การรวบรวมข้อมูลวัฒนธรรมต่างๆ ทั้ง จากคนในท้องถิ่น และเอกสารที่ได้มีการบันทึกไว้ เพื่อนำมาศึกษา วิจัยให้เข้าใจถึงแก่นแท้ เอกลักษณ์ และคุณประโยชน์ของวัฒนธรรมนั้นๆ ซึ่งจะช่วยให้คนรุ่นใหม่เกิดการยอมรับ และนำไปปรับใช้กับชีวิตยุคปัจจุบันได้

๒. ส่งเสริมให้เห็นคุณค่าของประเพณีไทย โดยเฉพาะประเพณีในท้องถิ่น ให้คนในท้องถิ่นตระหนักถึงเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม ซึ่งจะทำให้เกิดความมั่นใจและสามารถปรับตัวเข้ากับเปลี่ยนแปลงจากวัฒนธรรมอื่นๆ ที่เข้ามาได้

๓. การรณรงค์เพื่อปลูกฝังจิตสำนึก ความรับผิดชอบในการอนุรักษ์วัฒนธรรมให้กับคนไทยทุกคน เพื่อให้ตระหนักถึงความสำคัญของวัฒนธรรมว่าเป็นเรื่องที่ทุกคนต้องรับผิดชอบร่วมกัน รวมทั้งภาคเอกชนต้องร่วมกันในการส่งเสริมสนับสนุน ประสานงานการบริการความรู้ วิชาการ และทุนทรัพย์ สำหรับจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรมให้กับชุมชน

๔. ส่งเสริมให้ใช้ศิลปวัฒนธรรมเป็นสื่อกลาง ในการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างกัน ทั้งวัฒนธรรมภายในประเทศ ระหว่างท้องถิ่นต่างๆ และระหว่างประเทศ

๕. ปลูก ฝังทัศนคติว่าทุกคนมีหน้าที่เสริมสร้าง พื้นฟู และการดูแลรักษาสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและทางวัฒนธรรมที่เป็นสมบัติของชาติ ให้ทุกคนเกิดความเข้าใจว่า สิ่งเหล่านี้มีผลโดยตรงของความเป็นอยู่ของทุกคน

๖. สร้างศูนย์กลางในเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ผลงานทางด้านวัฒนธรรม ด้วยระบบเครือข่ายสารสนเทศ เช่น เว็บไซต์ เพื่อให้ประชาชนเข้าถึงได้ง่าย สะดวกรวดเร็ว และสามารถปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับการดำเนินชีวิตได้ง่าย อย่างไรก็ตามสื่อมวลชนควรมีบทบาทในการส่งเสริม และสนับสนุนงานด้านวัฒนธรรมมากยิ่งขึ้นด้วย

๗. สร้างองค์กรเพื่อสร้างความร่วมมือและขับเคลื่อนทางวัฒนธรรมไม่ว่าจะเป็นมูลนิธิ สมาคม องค์กรสาธารณะอื่นๆ บริหารจัดการร่วมกัน และทางการศึกษาต้องพัฒนาศักยภาพบุคคลและสังคม ที่มีจิตสำนึกพลร่วมทางวัฒนธรรม

อย่างไรก็ตาม ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๕๐ ได้ให้ความสำคัญในเรื่องวัฒนธรรมไทย โดยมีการกำหนดสิทธิและหน้าที่ไว้หลายประการ ในมาตรา ๘๖(๒) กำหนดให้รัฐส่งเสริมการประดิษฐ์หรือการค้นคิดเพื่อให้เกิดความรู้ใหม่ รักษาและพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นและภูมิปัญญาไทย รวมทั้งให้ความคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญา และมาตรา ๒๘๙ กำหนดให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีอำนาจหน้าที่บำรุงรักษาศิลปะ จารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นและวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่น โดยให้มีสิทธิที่จะจัดการศึกษาอบรม และการฝึกอาชีพตามความเหมาะสมและความต้องการภายในท้องถิ่นนั้น และเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาอบรมของรัฐ โดยต้องคำนึงถึงการบำรุงรักษาศิลปะ จารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น และวัฒนธรรมอันดีงามของท้องถิ่นด้วย ดังนั้น การให้การศึกษแก่เยาวชนให้มีประสิทธิภาพ ไม่ควรมอบหมายหน้าที่อันยิ่งใหญ่ให้แก่ใครกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ควรเป็นทุกฝ่าย ทั้งผู้ปกครอง ชุมชน พระสงฆ์ และสังคมโดยรวม ต้องช่วยกันสร้างให้เกิดวัฒนธรรมที่แสดงถึงความมีอารยธรรมนี้ขึ้นมาให้ได้เพื่อความยั่งยืนทางวัฒนธรรมไทยทางพระพุทธศาสนาสืบไป

อย่างไรก็ตาม วัฒนธรรมไทยก็เช่นเดียวกับสิ่งอื่นๆ ที่มนุษย์ สังคมสร้างขึ้น ย่อมต้องมีเกิด มีดับ เปลี่ยนแปลง เคลื่อนไหว ตลอดเวลา และท่ามกลางความเจริญก้าวหน้าอย่างไม่หยุดยั้งของโลก จำเป็นที่จะต้องมีการตัดสินใจ นั่นคือจะต้องปรับปรุง แก้ไขให้เหมาะสมกับสิ่งแวดล้อมและสภาพเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ดังนั้นการผสมผสานระหว่างเก่ากับใหม่และกับวัฒนธรรมต่างประเทศของวัฒนธรรมไทยจำเป็นต้องมีขึ้น เพื่อให้สามารถดำรงอยู่ได้ในสังคมโลก แต่ก็ไม่สามารถละทิ้งความเป็นเอกลักษณ์ของไทยได้ การเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมไทยนั้นมีทั้งด้านบวกและด้านลบ

บทสรุป

วัฒนธรรมไทยเป็นสิ่งดีงามที่บรรพบุรุษของเราได้สั่งสมและสืบทอดต่อกันมาจนเป็นเอกลักษณ์ที่แสดงถึงความเป็นชาติไทย อาจกล่าวได้ว่า วัฒนธรรมนอกจากจะเป็นสิ่งที่สร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในชาติ ความเป็นเอกลักษณ์ที่แสดงถึงความเป็นชาติแล้ว วัฒนธรรมยังทำให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดี ความรู้สึกเป็นบ้านพี่เมืองน้องกับประเทศเพื่อนบ้านอีกด้วย

ประเทศไทยนับถือพระพุทธศาสนาตั้งแต่ประมาณ พ.ศ. ๓๐๐ (สมัยสุวรรณภูมิ) เป็นหลัก และได้รับอิทธิพลศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ผ่านอาณาจักรไทยโบราณผสมอยู่ด้วย กล่าวคือ สมัยทวารวดี สมัยลพบุรี สมัยอยุธยา ศรีวิชัย เชียงแสน สุโขทัย อยุธยา ธนบุรี รัตนโกสินทร์ ต่อประเทศไทยในด้านต่างๆ กล่าวคือ ด้านภาษาไทยได้รับภาษาบาลี สันสกฤต ด้านวรรณกรรม เช่น เรื่องรามเกียรติ์ ไตรภูมิพระร่วง

ด้านประเพณี เช่น วันสงกรานต์ วันลอยกระทง เข้าพรรษา ออกพรรษา เทศนามหาชาติ ด้านพิธีกรรมทางศาสนา เช่น พิธีขึ้นบ้านใหม่ พิธีวางศิลาฤกษ์ การทำบุญตักบาตร การทำบุญวันสารท การให้ความเคารพพระสงฆ์ การอุปสมบท ลัทธิความเชื่อเรื่องวิญญาณ เช่น การบูชาเคารพธรรมชาติ ความเชื่อทางไสยศาสตร์ โหราศาสตร์ ด้านศิลปกรรม ด้านดนตรี เป็นต้น

ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่าวัฒนธรรมไทยจึงมีรากฐานจากการนับถือพระพุทธศาสนา และศาสนาพราหมณ์-ฮินดู นอกจากจะเป็นสิ่งที่สร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในชาติ ความเป็นเอกลักษณ์ที่แสดงถึงความเป็นชาติแล้ว วัฒนธรรมยังทำให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดี ความรู้สึกเป็นบ้านพี่เมืองน้องอีกด้วย เช่น ประเทศลาว ประเทศกัมพูชา เป็นต้น สันติสุขของประชาชนจะเกิดขึ้นได้ก็ด้วยความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมและสังคม วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่งามที่บรรพบุรุษของเราได้สั่งสมและสืบทอดต่อกันมาจนเป็นเอกลักษณ์ที่แสดงถึงความเป็นชาติ คนไทยรุ่นปัจจุบันควรอนุรักษ์ อารังไว้ แม้ว่ากระแสโลกปรับเปลี่ยนไป พัฒนาไป กระแสประชาธิปไตยและกระแสทุนนิยมที่มีบทบาทครอบคลุมไปทั่วโลก กระแสธุรกิจมีบทบาทสูงเด่น ธุรกิจจากเมืองใหญ่และธุรกิจจากชุมชน พื้นที่ธุรกิจกำลังกลืนกินพื้นที่รัฐชาติและพื้นที่ทางวัฒนธรรมอย่างปฏิเสธไม่ได้ จึงก่อให้เกิดประชาคมเศรษฐกิจยุโรป ตามมาด้วยประชาคมอาเซียน และประชาคมในทวีปอเมริกาด้วยเช่นกัน ดังนั้นเศรษฐกิจต้องอยู่ภายใต้สังคมที่สันติสุข ไม่เช่นนั้นแล้วสงครามอีกนัยยะหนึ่งจะตามมาอย่างแน่นอน

กล่าวได้ว่า วัฒนธรรมไทยได้สร้างความมั่นคงของชาติ ความดีงามทั้งปวง สร้างความรักความศรัทธาต่อชีวิตผู้คน สิ่งแวดล้อม สร้างปัญญาธรรม สามัคคีธรรมและคารวธรรมต่อกันและกัน คุณค่าทางพระพุทธศาสนาได้สร้างสังคมที่สันติสุขและสงบเย็นแก่ประเทศไทยสืบมาแล้วไม่น้อยกว่า ๒,๐๐๐ ปี สร้างผู้ปกครองที่ประชาชนต้องการ ดังนั้นความเข้มแข็งของพระพุทธศาสนาก็เป็นความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมไทยนั่นเอง

บรรณานุกรม

จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา. อิทธิพลของศาสนาพราหมณ์ในประเทศไทย จากหลักฐานทางจารึกและ
วรรณคดีไทยบางส่วน. วารสารอินเดียศึกษา, ๒๕๔๗.

ประมวลวิทย์. ในราชสำนักพระนารายณ์. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๐๕.

เปลื้อง ณ นคร. ประวัติวรรณคดีไทย สำหรับนักศึกษา. พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนา
พานิช, ๒๕๒๓.

พระมหาสุรเดช สุรסקโก (อินทศักดิ์). อิทธิพลของพระพุทธศาสนาที่มีต่อวรรณคดีไทย : ศึกษาเฉพาะ
กรณี เสภาเรื่องขุนช้าง ขุนแผน. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

พระโยธาทรรณนิเทศ, พันตรีหลวง. คำให้การชาวกรุงเก่า : คำให้การขุนหลวงหาวัดและพระราช-
พงศาวดารกรุงเก่า. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๔๖.

ศรีสุรางค์ พูลทรัพย์. รามเกียรติ : ความสัมพันธ์ทางวรรณกรรมระหว่างไทยกับอินเดีย. วารสารอินเดีย
ศึกษา. ๕ (๖) ๒๕๕๓.

สุภาพรณ ณ บางช้าง . พุทธศาสนาในสมัยสุโขทัย. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา
ภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๘.

เสฐียรโกเศศ. เรื่องวัฒนธรรม. พระนคร : บรรณาการ, ๒๕๑๕.